

УДК 821.162.1.09

Надія ПЕТРИЧЕНКО

**ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК РОМАНТИЧНИХ І РЕАЛІСТИЧНИХ ЕЛЕМЕНТІВ У
ТВОРЧОСТІ Ю. І. КРАШЕВСЬКОГО ТА Ю. КОЖЕНЬОВСЬКОГО**

У статті досліджується творчість Ю. Коженьовського та Ю. І. Крашевського, визначаються особливості поєднання у творах цих письменників романтичних і реалістичних рис, встановлюється індивідуальна специфіка цього поєднання.

Дослідження літературних творів, які містять елементи різних літературних напрямів є **актуальним** та перспективним завданням сучасного літературознавства, адже саме такі твори є перехідними, ключовими літературними явищами, які символізували зародження та виникнення нових напрямів. Саме на матеріалі таких дуалістичних за своєю природою творів можна відтворити реальний процес становлення нового художнього мислення та його взаємодію з старим в літературі.

Мета статті – дослідити особливості взаємозв'язку романтичних і реалістичних елементів у творчості Ю. Коженьовського та Ю. І. Крашевського.

У сучасному літературознавстві є цілий ряд науково-критичних робіт, присвячених письменникам, чиї художні зразки ставали епохальними і виступали живим прикладом взаємоінтеграції творів романтичного й реалістичного спрямування^{1, 2, 3, 4, 5, 6}.

Такою «спільною постаттю» виступав, наприклад, Ю. Коженьовський, польський письменник і педагог. Він закінчив Вищу волинську гімназію в Кременці, був викладачем Кременецького лицю; у 1834 – 1838 роках викладав у Київському університеті; працював директором гімназії у Харкові; з 1846 до 1863 року перебував на педагогічній роботі у Варшаві. Відомий українським читачам як автор побутово-сатиричних комедій («Єврей», 1843;

---

¹ Ванслов В. В. Эстетика романтизма. – М. : Искусство, 1966. – 404 с.

² Ведіна В. П. «Хата за селом» і її автор // Крашевський Ю. І. Хата за селом. – К. : Дніпро, 1967. – С. 216–222.

³ Волков И. Ф. Основные проблемы изучения романтизма // К истории русского романтизма [сб. ст. / ред. кол. : Ю. В. Манн и др.] – М. : Наука, 1973. – С. 10–37.

⁴ Горский И. Предисловие // Крашевский Ю. И. Старое предание. – М. : ГИХЛ, 1950. – С. 5–20.

⁵ Гринів І. І. (рецензія) «Монографія про Ю. Крашевського» // Українське слов'янознавство, 1975. – Вип. 11. – 50 с.

⁶ Гуляев Н. О реализме и романтизме // Вопросы романтизма. – Калинин, 1998. – С. 14–25.

«Майстер і челядник», 1845); драми «Карпатські верховинці» (1843), де зображено соціальне й національне гноблення гуцулів. Прозові твори цього автора не раз перероблялися ним самим або іншими польськими й українськими митцями («Верховинці Бескидів» (1848) – М. Устияновичем; «Гуцули» (1890) – С. Тобілевичем; «Антін Ревізорчук» (1910) – Г. Хоткевичем). Повісті Ю. Коженювського «Анілька» і «Поступова панна» переклав С. Єзерський. Драму Коженювського «Цигани» в українському перекладі Д. Лозовського (псевдонім П. Свенцицького) було опубліковано 1864 року у Львові в серії «Руська читальня».

Трагедія «Чернець» («Mnich») Ю. Коженювського – це подія, яка виходить за межі звичайного мистецтва для всієї генерації⁷. Коли йшлося про прозовий твір, то до нього підходили теж з критеріями «максимального романтизму», тобто повісті чи роману, які б відповідали високим критеріям естетичної рефлексії, і становили б не лише копію життя, а відбивали б стан душі художника, розповідали б не стільки про пригоди героїв у белетристичному дусі, скільки про драматизм людського існування в історії в конкретних проявах, що їх заховано під суто матеріальну оболонку. Засоби побудови фабули і системи образів у такому прозовому творі мали б виконувати функції символічні щодо основного змісту⁸. Легко збагнути, що в такій художній моделі йдеться про суто романтичну прозу, фактично ближчу до поезії, виходячи з її жанрових вимог і критеріїв.

Специфіку переходу від однозначного романтизму, який панував у польській літературі першої половини ХІХ століття з наявною перевагою жанрів поетичних, до жанрів прозових, де більше наявний реалістичний компонент, жанрів, що поступово набували поширення у польському культурному середовищі, досліджується в багатьох польських літературознавчих працях, зокрема, І. Камійонки-Страшакової «Наш народ як лава. Студії з літератури й громадського життя доби романтизму»⁹. У цій роботі дослідниця звернулася до проблеми «романтичного зламу» в суспільних відносинах і звичаях, а також аналізу його літературних джерел і конексій; недаремно у структурі роботи виділяються дві частини, у першій з яких (підрозділи «Заклади» й «Персональні зразки») зроблено спробу охарактеризувати суспільну картину в романтичну добу, смаки й правила поведінки, що типологічно відображено й в літературному процесі, другу частину вже присвячено відтворенню загального характеру нації – таким, яким він постав у свідомості й уяві всієї епохи¹⁰.

Основоположником польської історичної романістики був Ю. І. Крашевський (1812 – 1887), автор численних творів на суспільно-політичну тематику, серед яких особливо виділяються «Два світи» (1856), «Графиня Козель» (1874), «Брюль» (1875), «Старовинна легенда» – «З емілітньої війни» (1876), у яких відображено розклад шляхетсько-аристократичного суспільства, побут провінційного середовища представників різних соціальних верств. Історична романістика Ю. І. Крашевського становить своєрідний синтез романтичних і реалістичних компонентів, у якому домінує реалізм.

⁷ Bachórz J. Romantyzm a Romanse (Studia i szkice o proziepolskiej w pierwszej połowie XIX wieku). – Gdańsk : Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, 2005. – 214 s. – S. 20.

⁸ Ibidem, S. 21.

⁹ Kamionka-Straszakowa J. Nasz naród jako lawa // Studia z literatury i obyczajów doby romantyzmu. – Warszawa : PIW, 1974. – 315 s. – S. 5.

¹⁰ Ibidem, S. 7.

Твори автора неодноразово перекладалися, у першу чергу на російську мову, і супроводжувалися кваліфікованими передмовама відомих російських істориків (І. Міллера) і літературознавців (І. Горського). Зокрема, І. Горський¹¹ відзначав, що творчість Ю. І. Крашевського відіграла важливу роль в історії польської літератури, оскільки з появою його літературних творів із вжитку було витіснено французькі романи низької якості, а відповідно, увага читача зосередилась на творах польською мовою. На думку дослідника, Ю. І. Крашевському вдалося істотно демократизувати польську літературу, залучивши до творів живі образи селян, ремісників, міщан, інтелігенції. До того ж, письменник використовував народну творчість, намагався задовольнити естетичні смаки широкого кола читачів, всі ці компоненти і забезпечили значну популярність його творів¹².

«Старовинна легенда» Ю. І. Крашевського може виступати яскравим прикладом письменницької майстерності створення роману з історичним сюжетом. Історична складова у творах дає безмежний простір для авторського домислу, важливим також є звернення до соціальної проблематики, завжди наявної в автора. Знання народних вірувань і легенд, знайомство зі знахідками археологів дозволили Ю. І. Крашевському репрезентувати детальний опис життя полян, їх звичаїв, реалій побуту, одягу. Численні деталі дозволяють аргументувати концептуальні характеристики світогляду полян, що їх використовує автор у романі (гостинність полян, їхню доброту і чесність, повагу членів родини до свого патріарха, залежне становище жінки), допомагають під час створення правдивих картин побуту та язичницької культури давніх предків поляків. Яскраво відтворений Ю. І. Крашевським і похорон старого Віша – наскільки, звичайно, це можливо у творі художньому, та ще й на матеріалі давньої доби, бо кожний автор, який пише на історичну тематику, робить це відповідно до життєвих уявлень і широти світогляду, а також дидактичних настанов, виразних саме в цього польського письменника¹³.

Варто звернути увагу на те, що і в «Старовинній легенді» діють окремі історичні постаті, наприклад, князь Попель і красуня Дива, котра мріяла стати жрицею (цей образ багато в чому нагадує легендарну Ванду). Основою твору Крашевського виступає історична польська легенда про князя Попеля і його родину, які стали жертвою мишей, що з'їли їх на острові в дерев'яній башті. Ю. І. Крашевський, згідно зі своїми письменницькими настановами, надає в історичному романі конкретного соціально-морального звучання і цій історичній легенді, відтворює її відповідно до варіанту, запропонованого польським хроністом Яном Длугошем¹⁴, який теж, у свою чергу, розширив текст легенди, надав їй власного трактування (наприклад, намагався деталізувати опис образу Попеля, здійснював спробу осучаснити, проте й істотно знизити його постать).

Я. Длугош наводить факт про те, що Попель був одружений з княжною з відомого німецького роду, яка спонукала чоловіка знищити всіх його родичів, а їхні трупи, всупереч звичаю, пропонувала не спалювати, а заривати в

¹¹ Горский И. Предисловие. Там само, С. 3.

¹² Горский И. Польский исторический роман и проблемы историзма. – М. : Наука, 1963. – 250 с. – С. 52.

¹³ Крашевский Ю. Собрание сочинений: в 10 т. – Т. 1: Осада Ченстохова (Кордецкий); Древнее сказание: Романы. – М. : ТЕРРА, 1996.

¹⁴ Длугош Я. Грюнвальдская битва. – М. : Изд. АН СССР, 1962.

землю. З цих трупів, за версією Длугоша, розвелася величезна мишача генерація, яка й напала на Попеля і його родину, коли ті сиділи біля святкового столу. Князь намагався втекти на човні, потім зачинився у дерев'яній вежі на острові, проте врятуватися від мишей не вдалося ні йому, ні його дружині й дітям¹⁵.

Мотив такого покарання не випадково залучений до твору. У безправ'ї народу, у феодалній анархії, у слабкості королівської влади Ю. І. Крашевський вбачав причини втрати Польщею національної незалежності. Чим більше він заглиблювався в історію, тим міцніше ставало його негативне ставлення до аристократії, тим різкіше звучали мотиви засудження консерватизму шляхти, сповненої всіляких забобон, і зростали симпатії до людини праці. Минуле свого народу Крашевський намагався зобразити реалістично, і чим пізніше були написані його твори, тим відчутнішою ставала в них реалістична тенденція. Це пояснюється тим, що у період після реформи реалізм, одним із зачинателів якого був Крашевський, закріпився як панівний напрям у польській літературі. До найкращих історичних романів Крашевського належать також «Графиня Козель», «Божий гнів», «Король і Бондарівна», «Хрестоносці»^{16, 17}.

Щодо ретельного відтворення усіх деталей змалювання князя Попеля і майбутнього історичного персонажа X століття – Мешка I, зауважимо, що польський письменник нібито підкреслює нерозривний зв'язок своїх вигаданих персонажів з тими, що існували насправді, надаючи своїй художній розповіді більшої життєвої переконливості. Для повноти зображення автор широко залучає деталі з інших народних вірувань. Прекрасна Ванда високо цінує культ дівочості, вона не хоче виходити заміж, бажає залишитися хазяйкою своєї долі. І коли німецький князь Річард, прикро вражений відмовою, нападає на її князівство, мужньо відбиває його напад і на знак вдячності богам за перемогу приносить себе в жертву. Героїня «Старовинної легенди» теж має високі мрії, їй також дорога незалежність, вона відхиляє пропозицію Домана, коли той силою викрадає її, ранить його ножом і знаходить порятунок у храмі¹⁸.

Децю іншою специфікою відзначається сюжетна лінія в історичному романі Ю. І. Крашевського «Графиня Козель». Цей твір розповідає про епохальну історичну добу XVIII століття, частково XVII століття, коли вже сама епоха постає в усій своєрідності побутових та культурних рис, у життєвій індивідуальності історичних персонажів. У центрі роману перебуває надзвичайно романтична доля прекрасної графині (постаті історичної), всевладної фаворитки саксонського курфюрста Августа Сильного¹⁹.

Цікаву характеристику цього твору дає російський історик І. Міллер у передмові «Крашевський і его исторические романы» («Крашевський і його історичні романи») ²⁰. Він зазначає, що чудовий знавець «саксонської епохи» Юзеф Фельдман високо оцінив історичну достовірність саксонського циклу. Це повною мірою можна сказати і про блискуче вивчення Ю. І. Крашевським реалій Саксонії (мова йде про топографію столиці, про замок Столпен,

¹⁵ Там само.

¹⁶ Крашевський Ю. Собрание сочинений: в 10 т. – Т. 8: Божий гнев: Исторический роман из времен Яна Казимира; Дети века: Роман. – М.: ТЕРРА, 1997.

¹⁷ Крашевський Ю. І. Графиня Козель. – К.: Мистецтво, 1992.

¹⁸ Горський І. К. Польський історичний роман і проблеми історизма. Там само, 250 с.

¹⁹ Крашевський Ю. І. Графиня Козель. Там само.

²⁰ Міллер І. Передмова. Крашевський і его исторические романы // Крашевський Ю. І. Графиня Козель. Там само. – С. 5–15. – С. 10.

замальовка руїн якого з'явилась в альбомі Крашевського задовго до того, як було написано перші рядки «Графині Козель»).

І «Графиня Козель», і «Брюль» написані жваво, читаються легко. Автор передмови робить тут одне суттєве зауваження, котре, з нашого погляду, тією чи іншою мірою завжди підходить до історичного роману, тому ми й натрапляємо на нього найчастіше в історичному контексті, а саме: в автора простежуються традиційні, відомі ще з часів «роману жахів» прийоми. Дійсно, незважаючи на те, що деякі деталі здатні викликати посмішку у сучасного читача, скажімо, грізне пророцтво таємничої старої щодо долі, яка чекає Ганну Козель, а також певна трафаретність персонажів, творча постать Крашевського і його романи самі вже неодмінно стають частиною польської історії. В особі Крашевського перед читачем постає один із найкращих майстрів польського історичного роману, гідний попередник Г. Сенкевича.

Отже, у творчості Ю. Коженевського та Ю. І. Крашевського романтичні й реалістичні елементи органічно поєднуються, при чому у кожного з досліджуваних письменників це поєднання є специфічним. Творчість Ю. Коженевського виступає яскравим прикладом переходу від поетичних до прозових жанрів у польській літературі, а також демонструє ускладнення прозової структури творів, в яких відбувається синтез романтичного й реалістичного компоненту. Важливе місце у доробку автора відводиться історичній тематиці, яка стає знаковою складовою доби. В історичній романістиці Ю. І. Крашевського спостерігається органічне поєднання ліричної піднесеності, зокрема, там, де письменник тяжіє до романтизму, і обов'язкової натуралістичності, корені якої треба шукати у прагненні достовірності, проте відчутна певна «поверховість», «полегшена штучність», уникнути якої здатні лише дуже обдаровані автори.

Nadzieja Petryczenko

Związek elementów romantycznych i realistycznych w twórczości J. Korzeniowskiego i J. I. Kraszewskiego

W artykule przeanalizowano twórczość J. Korzeniowskiego i J. I. Kraszewskiego, określono właściwości połączenia w utworach tych pisarzy cech romantycznych i realistycznych, ustalono specyfikę indywidualistyczną tego połączenia.

Надежда Петриченко

Взаимосвязь романтических и реалистических элементов в творчестве Ю. Коженевского и Ю. И. Крашевского

В статье исследуется творчество Ю. И. Крашевского и Ю. Коженевского, определяются особенности сочетания в произведениях этих писателей романтических и реалистических черт, устанавливается индивидуальная специфика этого сочетания.

Nadia Petrychenko

Intercommunication of Romantic and Realistic Elements in Works of Yu. Kozheniovski and Yu. I. Krashevskiy

The article examines the work of Polish power and Yu. I. Krashevskiy, determined by a combination of features in the works of these writers of romantic and realistic features, set individual specificity of this combination.